

HORVÁTH ÁGNES

Ikrek, tükrök, körök, körték – Mándy Stefánia gyermekverseiről

„Az élet a léleknek végtelen sok megjelenési formájában bontakozik ki az író előtt, aki sorsok és egyének gazdag sokaságából válogatja ki anyagát. Az író nem általánosításra törekszik, hanem arra, hogy feltárja azokat a speciális jelenségeket, amelyeket meg tudott látni és meg tudott ragadni. Lélekbölcsességének (psychosophia) tárgya tehát a konkrét, az egyes megnyilvánulás, az ő igazsága szubjektív, mert minden ábrázolása más és minden ábrázolása ő maga.”¹

Mándy Stefánia itt pontosan azt mondja el, milyen gyerekverseket fog majd írni. A pedagógiát tanuló Mándy tudatosan állítja szembe a lélektudományt, vagyis a pszichológiát a lélekbölcsességgel, a psychosophiával, ez utóbbi teszi számára lehetővé, hogy egyszerre legyen „más és ő maga”, hogy – szemben a pszichológussal, aki „ugyanis bizonyos távlatból nézi az életet és az embert” – egyszerre legyen az a gyermek, akit megjelenít, az, akihez szól és az, aki mindezt teszi.² A verseknek és a meséknek azok a nagy pillanatai – és ilyenekből állnak túlnyomórészt a kötetek –, amelyekben nem kerekedik a gyerek a költő, vagy a költő a gyerek fölé.

Ikrek könyve

A mára teljesen föllehetetlen *Ikrek könyve* ennek az egységnek remek példája.³ Mándy felvázol egy helyzetet, amelyet a szereplő és a mesét hallgató gyerekek meg- és át-élnek, a mesét olvasó felnőtt pedig egyre mélyebbre szívja magába, hiszen ráismer egy nagyon ismerős, ám magának nem föltétlenül megfogalmazott helyzetre. Csak pár hívó szó: a tükröződés mint az én és a másik problematikája és feszült nézőpontváltása; a tükrör-én és a tükrör-másik vibráló játéka; szolidaritás, otthon és az onnan való elindulás; magány és vágy stb. kérdéseivel szembesülünk.

A könyv nyolc fejezetből áll, nyolc epizódból, de az ikermotívum így vagy úgy, közvetlenül, vagy áttételesen mindenütt megmarad: a Nap és a Hold komplementer páros bolygók, a nappal és az éjszaka létrehozói, pontosabban: *ők maguk*. Ikerországban minden iker, a labda is megduplázódik, nem csak a piros-kék, azaz lány-fiú színekkel, de a rímek is a párosságot erősítik. A zenekar tagjai meg, persze párosával, így mutatják be az országot:

Ez az Ikerbirodalom...

Verses itt az irodalom...

1 *A gyermek a magyar regényirodalomban*, Budapest, 1941. Tanulmányok a Kir. Magy. Pázmány Péter Tudományegyetem Pedagógiai Szemináriumából, 8

2 Uo.

3 Budapest, Móra, 1964. Heinzelmann Emma képeivel.

Beszédünk is verset mímel...
Nem maradhat, ki nem rímel.

Kevesek használták ki a rímet az ikerjelenség „illusztrációjaként”, átfordításaként. Hiszen mi más lenne a rím, mint ikertestvérség! Ahogy Verlaine írja oly szépen Victor Hugo költészetéről: *A rím annak művészete, hogy veszünk két, jelentésükben nagyon távoli, ám hangzásukban közeli szót s összeverjük, akár a cintányért, s ami kijön, az, a zenén túl valami megfoghatatlan, mégis a gondolat benyomását kelti.*⁴Am még szebb, gazdagabb a rím, ha a két szó jelentését tekintve még közel is áll egymáshoz, mint a *mímel-rímel* esetében!

És egy újabb kibontakozása az ikerségnek a „színház”: Tóni-Móni, „a kalandos életű ikerpár” megéli az ikerléletet, kívülről is szemlélik, mert ők kifejezetten szeretnek ikrek lenni, tudatosan játszanak az ikerségükkel. Mikor először néznek a tükörbe, a szembe néző ikrek számukra nem a *saját maguk* tükörképét jelentik, hanem két *másik* lényt: Tükörtónit és Tükörmónit. A negyedik rész, a *Két kicsi kenguru kiruccanását* a magyar olvasó elsőre a *Micimackó*hoz kapcsolja. Csakhogy itt is az iker-voltuk a fontos. Hiszen tudjuk, a kenguruk, ahogy az állatkölykök szinte mind, ikerállatok. És a kenguruk „még inkább azok”: Abban különböznek a többitől, hogy a „zsebibaba” közös zsebben növekednek, vagyis náluk hangsúlyosabb az otthon, a tűzhely melege. A *Cirkuszkocs*ban az ikrek nem megduplázzák magukat, épp ellenkezőleg: kint a réten Tóni a fekete bodzabogyóval szerencsenre festi magát, s azt játsszák – megint tudatosan, és birkaközönség előtt! –, hogy felváltva állnak föl és bukznak le, így „egyazon” ember hol szerencsen, hol szőszke. Majd, mikor megjelenik az *izomember* és meghívja őket a saját cirkuszába, kiderül, hogy – újabb tükrözés! – a társa a *moziember*. Miért? „*Mert ő is nagyon erős, de nem a lábán jár, hanem a kezén. Fejjel lefelé. Így hát a nevét is meg kellett fordítani. És ez a név azért is nagyon illik rá, mert örökösen izeg-mozog.*” És itt újabb játéklehetőség nyílik. Hiszen az immár nem birka-, hanem gyermekhallgatóság számára nyilván el kell magyarázni, honnan jön a *mozi* szavunk. Nem is beszélve a távolabbi cirkusz/mozi párosításról. Az iker-tükör párhuzam iker- és tükörjellege a sokkal későbbi *Játékszivatar* című kötetben is előkerül *A tükör* címmel. Ez a vers azonban inkább palindrómákra épül: hiszen a tükör, mikor „olvas”, magukat a betűket is megfordítja (kép – pék; Mari – iram stb.). Úgyhogy a tükör, őstermészetéhez híven, kicsit hazudik: nem úgy, hogy megváltoztatja a valóságot, csak elcsúsztatja.

Az egész ikrek-tükör-palindróma-rím csodás játék, de, mint minden játék, több is annál – és ez épp az *Ikrek könyve* legbravúrosabb, legsodróbb, legjátékosabb első részéből látható, *Tükörikrek* a címe. Itt a költő az ikrek és a tükör-jelenség párhuzamosságával, hogy ne mondjam, hasonlóságával játszik. A tükörben magamat látom, helyesebben nem saját magamat, hanem csak a tükörképemet. Hiszen az önlátás, az önismeret nem tükrözéstechnikai kérdés, az a szón át vezet. Ám ha ikrekről van szó, akik a tükörben nézegetik magukat, a tükörkép valósággá sűrűsödik: a tükör most nem illúziót kelt, hanem tudatosítja bennük iker voltukat. Egy ikerpár képe a tükörben: az a valós tükörkép, amit az ikertestvéréről magában őriz. A tükör az iker valódi arcát mutatja: ikerarcát, az igaz másikat. Tóni és Móni nem hiúk, mint a szülők gondolják, hanem, mint mondtuk, tükör nélkül is reflektáltak. Éppen ezért, mikor a tükörbe néznek, nem magukat látják, hanem a másikat. Annyira, hogy pl. csak azt látják, hogy a tükörkép hajlong, azt „csak” tudják, hogy ők is hajlongnak – így, többes számban, hiszen az ikrek mindig többes számban gondolkodnak! A taps már más, ott a hangnak is visszhangzania

⁴ Rémy de Gourmont, *Promenades littéraires, Verlaine et Victor Hugo*, Mercure de France, 1904. (Saját fordításom – H.Á.)

kéne. Ám a tükör egyik hazugsága, hogy néma. Nos, ez a némaság törik meg a tükrön esett repedéssel. Mert Tóni-Móni nem bírja elviselni, hogy a gyerekes heccelődésre nem érkezik válasz. És a tükrön esett repedés hasítja szét a Maya tükörfátylát, s lesz a tükörből valóság: hang!

A következő fejezet, *A Nap és a Hold* megrengeti szokásos látásunkat és szívünket. Ez is ikertörténet, a két, oly ismerős égitest, a Nap és a Hold: ikrek. Ami pedig megrázó, hogy a Nap, az életető, fényt adó, melengető Nap kicsit sem boldog: magányos. Hiányzik neki testvérhúga, a Hold. A „hűtlen szellő” és a fecske és a felhő közvetít közöttük, de a megoldás a Naptól jön: nyakát nyújtogatva elnyújtja a lebukás pillanatát, hogy szivárványhidat küldve Hold-húga felé, megszűnjék nagy magánya.⁵ A találkozás, az érintkezés minden történéis forrása – ezt vallja Tábor Béla, Mándy Stefánia férje, és ez süt lelegevenebben ezekből a versekből.

Találkozás

A kicsit más, és több értelemben is vett találkozásról szól az 1973-as *Eszterlánci tánc* egyik (fejezet)címadó verse, az *Egy óriás – egy törpe* is. A vers szinte szürreális:

Egy Óriás, egy Törpe
ment körbe,
egy óriás nagy Óriás,
egy icipici Törpe
ment körbe
körbe
körbe

A hatalmas távolságot „közvetítők” próbálják áthidalni, hol egy „kék pille”, hol egy „zöld kismadár”, de ha nem lenne meg a Törpében a *vágy*, az Óriásban meg az *akarát* a találkozáshoz, hiába a közvetítők hada. És a legdöbbenetesebb a versben, hogy *ritmus* és *testhelyzet* közelíti a két embert egymáshoz. A testhelyzet: guggolás, letérdelés, kéz-fogás – megannyi természetes közeledés a „másikhoz”. A ritmus pedig mágikus erővel hat – akár a taps az *Ikrek könyvében*, mikor az ikrek tapsukkal hívják a tükörökreket! Ráolvasásszerű monotonijával kényszeríti a két olyannyira különböző embert a közeledésre. És még valami. Márpedig ez a valami teszi szürreálissá a verset:

Amerre mennek, alma hull,
sok icipici alma hull,
és néha egy nagy körte,
és néha
egy
nagy
kör-te

Ebben a záró szakaszban három trouvaille is van. Az első az „Amerre mennek...” Amikor a járáshoz esemény kapcsolódik, ahol a járás eseményt szül, ott *alkotnak*. Mint Rimbaud *Köborlásaim* című versében. A költő haladtában úgy szórja rímeit, mint Hü-

5 Ehhez ld. Apollinaire *Zone* című versének záró sorát: „soleil cou coupé” („véres nyakú nap”). In *Alcools*, Gallimard, Paris, 1973, 14.

velyk Matyi a magot, s a jöttében-mentében, szakadt ruhájában kóborló költő megszüli a verset. Az alma, tudjuk, a teremtés, a megismerés gyümölcse. Így a találkozás is. A körte pedig nem véletlenül hangsúlyos záró sor, két sorban írva: Kör-te: ez vagy te.

Egy Óriás, egy Törpe
ment körbe...

Így zárul be a körte-kör.

De még nem zárul be. Mert még vár ránk egy másik találkozás.

Ezeknek a verseknek az illusztrátora ugyanis Bálint Endre. Az, akit Mátyás Stefánia még Szentendréről, a '30-as évekből ismert, akitől Vajda Lajost is „kapta”, s akivel kölcsönös baráti és alkotói kapcsolata a festő haláláig tartott. Kölcsönös, írom, mert nemcsak Bálint illusztrálta Mátyás verseit, de a művészettörténész-költő több írást is szentelt a festőnek. A Bálint által illusztrált három könyv – *A Cinóber piros madár* (1965), az *Eszterlánci tánc* (1973) és a *Mindenki lőt, mindenki fut* (1979) – képei együtt zenélnek a versekkel.

Rím és ritmus

Rögtön az elsővel kezdem. Csak találmra kiválasztva az egyik legismertebbet, az *Anyának szólót*, rögtön feltűnik a ritmus erős lüktetése:

Almafa, körtefa,
csipkefa, hárs –
este is, reggel is
mind haza
vársz

A hat szótagos páratlan sorokat négy szótagos sorok követik – ami már önmagában is hiányérzetet okoz, akár meredek lejtőnek indulnánk neki. Ez az érzés rohanásba vált, mikor a negyedik sor újabb szótagvesztéséget szenved, a hiányzó egy szótag záró, ötödik sorrá tágul. Minden esetre nagyot koppan. Innen a nyolc versszakos mű hihetetlenül sürgető, ziháló sodra, amit csak fokoz a hol rejtetten, hol kimondva szereplő Te. (Nem véletlen, hogy a maga idejében neves Kormorán együttes megenésítette és sikerrel előadta.) Ez a fajta lüktető ritmus és száguldó szöveg két „műfajban” is folytatódik. Az egyik a találókérdés-versek a lefelé fordított, ettől még viccesebb válaszokkal, amelyek egyben a csattanó rímet adják, és a másik csattanó, hogy a vers mellett Bálint odafestette a helyes szó *képét* is. Nem véletlen, és ezt megint a sodró ritmusra értem, hogy Mátyás összefoglaló címnek a *Rácsendűtöt* találta ki: ez a szó mintha a zenében ismeretes felütést, az auktaktot idézné, a kezdést, azaz a kérdés-feleletet, de immár csattanóval. **A másik irányt a már idézett *Eszterlánci tánc Karnevál* című verséről karneválinak hívnám. A dobpergést (*Afrikai kaland – A Cinóberből*) vagy a taps ritmusát és érzését idéző, kántáló, mégis pergő felvonulás, vagy a végtelenített felsorolás: az elsőre a *Karnevál* példa az *Eszterláncból*, a másodikra a *Mit csinál a Játékvizivatarból*. A *Karnevál* karneváli hangulatát erősíti az alliteráció, a rímelő nevek, a gazdag rímek és étek és díszek, az *enjambement*, majd az utolsó két versszak tombol és hirtelen, a napkeltevel alábbhagy:

Hurka, torma,
 ráclé hallal –
 Süsd a fánkot
 kecskevajjal!

Kecskevajjal,
 macskajajjal
 felvirrad a
 hűvös hajnal

A *Csak csillag ő* című vers ugyanebből a kötetből határvers. Innen érthető, mitől gyerekvers, mitől felnőtt vers egy vers. Először is itt van ez a rejtélyes – anaforikus – „csak”. De lehetne „nem” is, „és” is a helyén, mert minden ilyen, valami *nem ott lévőre utaló* szócska egy világot *rejt el*, és egycsapásra *tár fel* előttünk. Hogy csak néhány példát hozzak: az Ótestamentum „és”-ei: *És* monda Isten... *És* látá Isten. Vagy Victor Hugo *Olympio siralma*: *Nem* volt sötét a táj, *nem* volt borús az égbolt. És most itt, ez a „csak csillag ő...” Mintha volna, lehetne ennél több!

Csak csillag ő, csak látomás,
 csak fény a tengeren,
 sugárarcát nem látja más,
 de fellobog nekem

Másképp pedig: Amikor a ritmus és a „mondanivaló” ennyire egybeesik, akkor elnémulunk. Egy vers, aminek „semmi értelme”, és aminek minden, a minden az értelme. Mert a mindenség lakik benne. Átfog világokat.

És minden este rám ragyog
 kék jácintmosolya
 egyetlen tükre én vagyok,
 nagy ég, milyen csoda.

Igen, a *kék jácintmosolyú* csoda, a *tükröződő nagy ég* – ez Mándy Stefánia nagy titka.